

Montserrat Duch Plana

Catedràtica d'història contemporània

Universitat Rovira i Virgili

PRÒLEG

La qüestió de l'energia és i ha estat central en el desenvolupament econòmic, en la modernització urbana i en la millora de la qualitat de vida. En l'actualitat constitueix un desafiament en un món cada dia més globalitzat. L'autor, dedica un esforç meritori en la investigació d'un model d'empresa energètica local, Gas Reusense. Realitza una descripció exhaustiva i un estudi de les seves variables i condicions de l'entorn on es va desenvolupar. La tesis doctoral de Florentí Moyano (2009) analitza l'empresa Gas Reusense des del 1854 fins el 1969 i aconsegueix uns resultats molt reeixits en el coneixement del sector energètic. Aquesta empresa va crear una de les primeres fàbriques de gas de Catalunya que va introduir l'enllumenat als carrers de la ciutat, més tard s'introduí en el negoci de generació elèctrica a partir del carbó. Un primer lliurament d'alta divulgació dels resultats de la recerca el trobem publicat en "*Un model d'empresa energètica local: Gas Reusense*" (2012), mentre que aquesta monografia recull dos aspectes complementaris: les estructures productives i de distribució (la fàbrica i la xarxa) i l'enllumenat públic de gas i el mixt amb l'electricitat.

Reus, ciutat medieval important és una de les poques poblacions amb Barcelona, Lleida i Tarragona, que es manté sempre entre les onze més poblades de Catalunya. Formada al voltant de la plaça del Mercadal i emmurallada des de la meitat del segle XIII, la trama urbana actual és encara perceptible en el traçat dels ravals. Amb 14.400 habitants, l'any 1787 és la segona ciutat més poblada de Catalunya. En aquesta progressió, ens resumeix el *Diccionari d'Història de Catalunya*, intervenen de manera decisiva la indústria tèxtil i, sobretot, la fabricació i comercialització de l'aiguardent en el mercat europeu; una activitat molt destacada (Reus, Paris i Londres són les tres places que estableixen la cotització de l'aiguardent en el mercat europeu) que exigeix la construcció de la carretera al port de Salou. El

creixement urbà desplaça el centre de la ciutat a la plaça del general Prim i obliga a arbitrar mesures de control urbanístic com ara l'amplada mínima dels carrers. Durant la primera meitat del segle XIX, Reus manté el segon lloc en la jerarquia urbana catalana, amb un creixement poblacional notable, que passa de 20.000 habitants el 1820 a 28.000 el 1842 per després aturar-se. Malgrat una certa atonia demogràfica, a final de segle XIX encara ocupa el segon lloc de la jerarquia urbana del país, tot i que ja s'endevinen dinàmiques de canvi. Durant la primera meitat del segle XX i a desgrat del moment positiu que comporta per a la ciutat l'augment del comerç originat per la Primera Guerra Mundial, Reus es veu molt ràpidament superada per poblacions que s'industrialitzen més marcadament; així, el 1910 amb 25.300 habitants, la guanya Sabadell i en la dècada de 1930 l'avança Badalona, Terrassa, l'Hospitalet de Llobregat, Manresa i capitals de província com Lleida i Tarragona, fins a ocupar el desè lloc en la jerarquia de ciutats catalanes quan esclata la guerra civil de 1936. El creixement demogràfic tornarà a ser accelerat en la dècada dels quaranta, amb 350 habitants per any, 500 en la dels cinquanta i 1.800 en la dels seixanta, fins arribar a 2.950 en la dècada del “*desarrollisme*” franquista dels setanta que la situa el 1986 en l'onzena posició i influeix en una gran àrea que ultrapassa els límits de Catalunya.

La dimensió demogràfica de Reus i el seu dinamisme econòmic i urbà permeten comprendre l'abast de la fàbrica, a la qual es dedica una part de l'estudi, tal i com veurem en les magnífiques fotografies que acompanyen el text. Macià Vila, el president de Gas Reusense, feu una notabilíssima inversió en la indústria gasista que el 1857 produïa els 547 metres cúbics de gas que es consumien diàriament a la ciutat. La potencia de producció de la fàbrica de gas era de 2.200 metres cúbics per dia, era suficient per alimentar els 400 llums de 100 litres de consum per hora, que il·luminaven diàriament la ciutat de Reus durant cinc hores i mitja. Una instal·lació, en definitiva, de gran capacitat, si la comparem, com ho fa l'autor, amb les indústries que van néixer més tard en altres contrades catalanes, com ara el 1872 a Vilafranca del Penedès. És un indicador significatiu que, com a segona ciutat de Catalunya, l'any 1874 gairebé tots els carrers de Reus estiguessin completament enllumenats i que un considerable nombre de pisos i establiments ja haguessin adquirit la nova tecnologia. L'any 1884, l'increment progressiu del consum va portar a l'adquisició de terrenys per a l'ampliació.

Florentí Moyano va voler dedicar la seva investigació per a l'assoliment del Grau de Doctor en Història, a una temàtica central, tot i que feixuga, l'energia. Com sabem, abans de la revolució industrial, la producció de

força depenia de la capacitat física de l'home i dels animals i dels processos productius que empraven matèries primeres com la fusta, els olis vegetals i animals, el vent o l'aigua. L'energia hidràulica era la que permetia aconseguir una major potència i a Catalunya en tenim constància amb una gran proliferació de molins per a usos diversos: les fargues, els molins paperers i fariners, els batans per a la llana, etc. Però, el desplegament de sistemes fabrils de producció exigia un ús molt més intensiu de l'energia. Les màquines que substituïen l'habilitat humana demanaven una força contínua i concentrada. La màquina de vapor va significar una transformació radical, tant en les fàbriques com en el transport. Va convertir el carbó en la font energètica primària fonamental. El protagonisme del carbó mineral es va reforçar encara més pel descobriment de noves tècniques siderúrgiques, que l'empraven com a substitutiu del carbó vegetal i per la creixent aplicació del gas d'hulla en l'enllumenat urbà. Segons Jordi Nadal i Cales Sudrià, el segle XIX es pot qualificar com el segle del carbó mineral. A partir de la instal·lació, l'any 1835, de la primera màquina de vapor a la fàbrica Bonaplata, el gran problema per a l'èxit de l'energia moderna a Catalunya va ser la manca de jaciments propis de carbó mineral. Malgrat l'interès amb què es va escorcollar tot el Principat, només es va trobar carbó d'inferior qualitat a l'entorn de Berga, Calaf i Sant Joan de les Abadesses, uns carbons que mai no van poder competir amb els provinents d'Anglaterra. El cost elevat del carbó és la raó de l'èxit que va tenir a Catalunya la turbina hidràulica. Tot i que, cap a finals de segle XIX, el combustible fòssil ja cobria el 70 per cent del consum brut total d'energia i és quan s'experimentarà l'electricitat, que oferia avantatges notables de tota mena: més seguretat en la il·luminació; més flexibilitat en la força motriu; separació de la producció del consum; significava, en definitiva, la possibilitat d'explotar de manera total i sistemàtica l'energia hidràulica de l'alta muntanya que podia ser transportada i consumida a distàncies llargues. En la segona dècada del segle XX es va produir l'electrificació de gran part del país. Va ser un fenomen ràpid i intens que va modificar de socarrel les condicions de vida de la gent, que va convertir l'electricitat en la principal energia d'ús industrial a costa del vapor. En els primers anys de segle XX, es va incrementar també el consum del petroli, que fins als anys vint només es feia servir per a la il·luminació autònoma, en qualitat de petroli de cremar. Fins a l'aparició de l'automòbil, no es va generalitzar el seu ús com a combustible del nou motor d'explosió intern. A Catalunya, el balanç energètic de l'any 1935 era del 42% provinent del carbó, el 50 % de l'energia hidràulica i un escàs 8% del petroli. Durant la postguerra, van sorgir molts problemes energètics en forma de

restriccions i interrupcions elèctrics que van perdurar fins l'any 1957, de la qual cosa vaig poder donar notícia en el meu llibre *Reus sota el primer franquisme (1939-1951)* publicat per l'Associació d'Estudis Reusencs.

Només amb la superació de la política econòmica autàrquica imposada pels vencedors de la guerra civil i amb la liberalització de les acaballes dels cinquanta, es va recobrar poc a poc la normalitat. Fou aleshores, que a Catalunya, com a la majoria dels països avançats, el petroli es va convertir en la font energètica fonamental. Pels vols de l'any 1973, en una conjuntura que alertà dels "límits al creixement", el petroli aportava poc més del 60% del consum brut d'energia, l'energia elèctrica al voltant del 15% i el carbó el 5%. Dues energies noves, el gas natural i l'energia nuclear, cobrien gairebé el 20% restant.

És interessant fer un cop d'ull als trets generals de l'energia a la Catalunya industrial, per a copsar l'abast i rellevància de l'estudi que em plau prologar. I és que entre 1840 i 1980, el consum brut d'energia a Catalunya es va multiplicar per 217 i el consum per habitant, per 52. En paral·lel s'han produït canvis substancials en les fonts proveïdores d'energia. Carles Sudrià, especialista d'història i institucions econòmiques a la Universitat de Barcelona, resumeix a la *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, el procés que va des de l'alliberament hidroelèctric fins a la dependència petrolera. S'hi diferencien tres períodes: el primer, gairebé d'un segle, amb un consum brut que va augmentar a un ritme del 4%; un segon període, que va del 1936 fins al 1955, quan amb una demanda deprimida i sobretot, una oferta insuficient, es va imposar un modest creixement anual del 0,6%. A partir de 1960, l'increment del consum a Catalunya es va convertir en galopant amb un augment del 6,6% anual. Es sabut que l'augment del consum energètic es característic de tot procés d'industrialització i modernització social. La sostenibilitat del model de creixement i de les pautes de consum són els grans interrogants per al futur, però ja no és una temàtica pròpia d'un llibre d'història com és aquest.

L'autor, Florentí Moyano ens mostra que l'ingrés més important de l'empresa va ser l'enllumenat públic i que d'aquest fet en va derivar una estreta dependència financera dels pressupostos municipals i un control sobre l'enllumenat que va dur a una ampliació d'aquest el 1887. L'entrada en el negoci elèctric de Gas Reusense, a l'any 1898, va fer necessari ampliar i crear infraestructures pròpies per donar resposta ala nova tecnologia. La participació en l'enllumenat públic elèctric va ser breu i a partir del 1912, l'electricitat es va convertir en una competència directa del gas i per tant de Gas Reusense. En la dècada de 1960, els canvis en el sistema de producció

de gas, de la destil·lació d'hulla a la utilització dels derivats del petroli, es va endur el caràcter local de Gas Reusense, perquè la va absorbir Catalana de Gas y Electricidad, que en l'actualitat s'ha convertit en Gas Natural Fenosa.

En qualsevol defensa de una tesi de doctorat, cal valorar la capacitat de l'autor/a en problematitzar la temàtica d'estudi, com també la necessària contextualització d'abast local, regional i internacional del tema objecte de la recerca així com la lucidesa per obrir nous camins, proposar-ne d'altres i establir línies complementàries de recerca. Estic convençuda perquè així ho vaig dir al Tribunal que va jutjar el treball que la recerca, dirigida pel malaguanyat historiador Pere Anguera, havia assolit bons i reeixits resultats sobre una temàtica poc estudiada en l'àmbit local. Amb la felicitació a l'autor per l'èxit, en haver sabut convertir un text de fractura acadèmica en una reeixida monografia d'alta divulgació, només goso demanar-li que persisteixi en la recerca.